

УДК 81'1:811.111+811.112.2+398.9

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ

Сулейманова Я. О.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті проаналізовано засоби реалізації оцінного значення в прислів'ях та приказках англійської та німецької мов. Окреслено специфіку паремійного складу мови як матеріалу аксіолінгвістичних досліджень. Здійснено огляд імпліцитних та експліцитних способів вираження категорії оцінки.

Ключові слова: оцінка, паремія, лінгвоаксіологія, експліцитний спосіб, імпліцитний спосіб.

Suleimanova Ya. O. The Means of Expression of the Evaluation in English and German proverbs with the Nominal Components of Natural Elements. The article provides the analysis of the means to express the evaluative meaning in English and German proverbs and proverbial sayings. The relevance of the paper is determined by the lack of research in the sphere of evaluative meaning of proverbs, especially in the comparative aspect. The aim of the article lies in the identification of the means of evaluative meaning manifestation in English and German proverbs and proverbial sayings that contain the names of natural elements as key components. Moreover, the article explains the specific features of the proverbs in the context of axiolinguistic studies. Attention is given to the main characteristics of proverbs and sayings that contribute to their ability to express evaluation. The paper also provides the review of the theoretical basis of the research as well as the implicit and explicit ways to express the category of evaluation. The conclusion covers the specific features of English and German proverbs and proverbial sayings which comprise the similarities and differences in the use of evaluative lexemes and syntactical constructions used to express the evaluative meaning. The perspective of the article consists in the identification of values that are formed on the basis of evaluation and their comparison in both English and German cultures.

Key words: evaluation, proverb, axiolinguistics, explicit means, implicit means.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Оцінка – одна з основних категорій дійсності, яка на сучасному етапі розвитку лінгвістики заслуговує на особливу увагу, оскільки характеризується антропоцентричною спрямованістю. Зокрема, у процесі осягнення світу людина формує своє ставлення до предметів, явищ, фактів, властивостей дійсності тощо, яке, безперечно, закріплюється в головному знарядді комунікації – мові. З урахуванням цього, поряд з антропоцентризмом, оцінці властивий національно-культурний характер, адже вона є елементом світогляду мовної спільноти. Специфіка паремійного складу мови в контексті аксіолінгвістики полягає у зв'язку народних афоризмів з колективною свідомістю, а звідси з національним характером та ціннісною картиною світу. Незважаючи на широке коло досліджень способів вербалізації категорії оцінки, прислів'я залишаються недостатньо вивченими з погляду оцінної семантики, зокрема у зіставному аспекті, чим обумовлено актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню понятійної характеристики й структури категорії оцінки присвячені роботи Н. Д. Арутюнкової, О. М. Вольф, О. А. Івіна, Т. В. Маркелової, В. М. Телії, О. М. Островської, Т. В. Радзієвської, І. В. Буяра, Я. Б. Брухаль. Дослідження способів вираження оцінки охоплюють різні мовні рівні: *лексико-семантичний* (Т. А. Космеда), *словотвірний* (І. І. Ковалик, В. Д. Шинкарук), *фразеологічний* (В. Д. Ужченко, В. І. Кононенко, Ж. В. Краснобаєва-Чорна), *граматичний* (Д. В. Рязанцева, Т. А. Кос-

меда, О. В. Халіман, В. Г. Мараховська, О. А. Семнюк), *стилістичний* (О. М. Островська).

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи – проаналізувати способи вербалізації категорії оцінки в англійських та німецьких пареміях з компонентом на позначення природних стихій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка в загальному розумінні – це «судження про цінність» [7, 16]. Вона, як зауважує Т. А. Космеда, «поширюється на всю мову, проймає всі її рівні, набуваючи статусу міжрівневої структурно-семантичної [категорії]. Найпоширеніше вона [оцінка] виявляється у лексиці і фразеології» [4, 25]. У світлі процесів міжкультурної комунікації та глобалізації паремійний склад мови становить важливий матеріал досліджень у сфері лінгвоаксіології, оскільки уможливорює розуміння національно-специфічного способу сприйняття світу, серед усього й з боку оцінного ставлення до об'єктів та феноменів дійсності. Дослідники відзначають складний характер паремій як мовних одиниць, що полягає в багатоаспектності (широкий спектр сфер застосування паремій) та поліфункціональності (використання однакових прислів'їв для коментування різних ситуацій). Очевидно, із цієї причини оцінка в пареміях, як зазначає С. М. Толстая, може бути не однозначною [9, 20]. Підтверджує цю ідею також Т. М. Ніколаєва, на думку якої, народні афоризми характеризуються «миттєвою здатністю бути застосованими до безлічі випадків», що пояснює існування висловів з протилежними значеннями. Як приклад, дослідниця наводить російське прислів'я «Своя рогожа чужой

рожи дороже», яке одночасно містить у собі виправдання (себе і власних вчинків) та осуд (іншої особи) [6, 312]. На прагматичну значущість та семантичну варіативність прислів'їв, зокрема й оцінного значення, вказують також Н. М. Семененко, О. Ю. Рвачева, А. К. Погребняк та ін. Оцінна поліфонія паремій, як висновує О. Б. Абакумова, часто є наслідком наявності двох типів оцінки: культурно обумовленої (кодується культурними кодами і проявляється в паремійному дискурсі як сукупності прислів'їв окремої тематики) та індивідуальної (обумовленої комунікативними намірами мовця) [1]. Як бачимо, із цієї причини існує необхідність розмежування двох напрямів дослідження народних афоризмів: або як одиниць мови (з їхнім національно-специфічним оцінним значенням), або як одиниць мовлення (з індивідуальним оцінним змістом у контексті певного авторського висловлення).

Способи вираження оцінки також варіюються від вживання окремих *оцінних слів* (здебільшого прикметників, а також іменників, оцінних предикатів, прислівників), *лексико-стилістичних засобів* (розмовні слова, просторіччя, жаргонізми, сленгізми тощо), засобів *інтонаційного та графічного* увиразнення до використання *асоціативних образів*, інтерпретація яких допомагає виявити оцінне значення, а також *аксіологічних мовних актів* (погроза, вдячність тощо) (див. [2, 101; 5; 9, 14]). Очевидним є те, що категорія оцінки не завжди експлікується на мовному рівні [3, 146]. Існують імпліцитні засоби вербалізації оцінного значення, серед яких дослідники називають метафори, порівняння, іронію, риторичні запитання (І. П. Карабута, Ю. І. Ємельянова), евфемізми, алюзію, неологізми (О. О. Жарина), коди культури та фокус інтересу мовця (О. Б. Абакумова). Особливу вагу має зауваження Т. Б. Радбіля, що оцінка в мові реалізується здебільшого не через «явні» способи (ядерну частину семантики мовних одиниць – віра, правда, надія, або стилістичні, оцінні, емоційно-експресивні смислові відтінки), навіть не на конотативному рівні, а на рівні «стійких ціннісних уявлень та асоціацій, які сформувалися навколо власне денотатів – людей, речей, фактів» [8, 225]. Такі конотації автор називає позамовними, *національно-культурними*, які становлять інтерпретаційний компонент світу цінностей.

Способи вираження оцінної семантики в мові, серед усього й у прислів'ях та приказках, характеризуються відсутністю будь-якої систематизації, що, ймовірно, пояснюється початковим процесом розвитку аксіології як окремої галузі. Крім того, дослідження в цій сфері є певною мірою обмеженими, що пов'язано або з використанням окремого типу матеріалу (мовні одиниці або типи дискурсу), або одноаспектністю засобів вираження оцінного значення (вибір одного мовного рівня, без урахування супутньої імпліцитної оцінки). Спробу систематизувати засоби вираження оцінної семантики в мові на матеріалі прислів'їв про правду з операціями на критерії формальних показників (імпліцитна форма та експліцитна) здійснила О. Б. Абакумова. Серед *експліцитних* (формально виражених) способів дослідниця виокремлює компаративні кон-

струкції (основним оцінним маркером слугують прикметники у формі вищого ступеня порівняння та порівняльні синтаксичні конструкції зі специфічними сполучниками), некомпаративні конструкції загальної оцінки (наприклад, «правда *хорошо*, а щастяє *лучше*»), негативні моделі (заперечувальні речення, негативні частки), уживання меліоративних та пейоративних кваліфікаторів (слів з позитивною та негативною семантикою відповідно), прогнозування (наприклад, «неправдой *нажитое впрок не пойдет*»), нумеративи (використання числівників, наприклад, «правда *всегда одна*» – вказівка на одиничність, унікальність з позитивним оцінним значенням). До *імпліцитних* засобів вербалізації оцінки О. Б. Абакумова зараховує коди культури, фокус інтересу мовця та декодування деонтичної (стосується характеристики дій та вчинків людей у суспільстві, пов'язані з нормами – «дозволено», «обов'язково», «заборонено») модальності у вигляді соціальних норм, що містяться в семантиці паремій і реалізуються в контексті вживання [1].

У світлі зазначеної системи способів вираження категорії оцінки виявлено такі шляхи розкриття категорії оцінки в англійських та німецьких пареміях з компонентом на позначення природних стихій. Серед експліцитних засобів – *компаративні конструкції*, які охоплюють вживання прикметників у компаративному ступені порівняння («*better a little fire to warm us, than a great (big) one to burn us*» [11, 21], «*blood is thicker than water*» [12, 329] – «*Blut ist dicker als Wasser*» [13], «*Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank*», «*besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit*», «*besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande*», «*besser im eigenen Lande Wasser trinken, als im fremden Bier*» [13]); порівняльні сполучникові синтаксичні конструкції («*three moves [removals] are as bad as fire*» [12, 111], «*je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser*», «*je näher dem Brunnen, je frischer (reiner) das Wasser, je weiter vom Brunnen, je trüber*» [13]); компаративні метафоричні конструкції, у яких здійснено порівняння конкретного явища дійсності з певним узагальненим образом («*a fool's speech is a bubble of air*» [10, 3], «*to give counsel to a fool is like throwing water on a goose*» [10, 35], «*er ist wie ein Anker, der stets im Wasser ist und nie schwimmen lernt*» [13]).

Некомпаративні конструкції характеризуються меншою вживаністю. Слід відзначити, що таким моделям властиве приховане порівняння, зіставлення, яке часто містить вказівку на кращий варіант вибору («*a glass of water is sometimes worth a ton of wine*», «*fire is a good servant, but a bad master*», «*he carries fire in one hand and water in the other*» [10, 59], «*much smoke, little fire*», «*gebrauchter Pflug blinkt; stehend Wasser sinkt*», «*Feuer im Herzen bringt Rauch in den Kopf*» [13]).

Найбільш чисельною є група прислів'їв, репрезентованих *негативними синтаксичними моделями* з дієсловами дійсного та наказового способу у значенні заборони, що може мати попереджувальний, часом навіть погрозовий або рекомендаційний характер («*don't have too many irons in the*

fire, or some will be sure to burn», «**don't throw away your dirty water until you get clean**» [12, 329], «**cast no dirt into the well that gives you water**» [10, 14], «**don't jump from the frying pan into the fire**», «**don't go near the water until you learn how to swim**», «**pour not water on a drowned mouse**» [10, 29], «**der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen**», «**man muss nicht auf beiden Achseln Wasser tragen**», «**brennen dir am Rhein die Sohlen, musst du nicht Wasser aus der Donau holen**» [13]); негативні конструкції, які мають характер констатації істини, але опосередковано розкривають бажану або небажану поведінку: «**it won't do to trifle with fire**» та «**no safe wading in an unknown water**» [10, 29] (небажана поведінка – легковажність; бажана поведінка – обережність), «**the mill cannot grind with the water that is past**» [12, 329] або «**mills will not grind if you give them no water**» [10, 63] (настанова на розвиток та самовдосконалення), «**Brunnen, die immer Wasser geben, schätzt man nicht**» (бажана поведінка – вміння цінувати те, що маєш), «**Schreien löscht das Feuer nicht**», «**aus Luft wird kein Speck**», «**von der Luft wird man nicht satt**», «**man kann nicht von der Luft leben**» (позитивна оцінка працьовитості, що проявляється через осуд лінощів) [13].

Меліоративні (позитивні) кваліфікатори в досліджуваному матеріалі виражені здебільшого прикметниками, рідше – дієсловами («**soft fire makes sweet malt**» «**it's good fishing in troubled waters**» «**in the deepest water is best fishing**» [10, 61], «**eigener Brunnen gibt gutes Wasser**», «**bedecktes Feuer hitzt am meisten**» «**drawn wells have sweetest water**» [10, 16], «**Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen**», «**der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst**» [13]).

Щодо пейоративних (негативних) кваліфікаторів, то переважають прикметники («**ein böser Brunnen, in den man Wasser hineinragen muß**», «**stumme Hunde und stille Wasser sind gefährlich**» [13]), дієслова та дієприкметники («**ohne frische Luft stinkt der feinste Duft**, «**der Krug geht so lange zu Wasser bis er zerbricht**», «**gebranntes Kind (gebruehte Katze) scheut das Feuer**» [13], «**a burnt child dreads the fire**» [12, 111]).

Прогнозування як спосіб вираження оцінки різняться формами прояву. З одного боку, у прислів'ях використовуються дієслова в майбутньому часі («**he that has many irons in the fire some of them will cool**», «**dirty water will quench the fire**» [12, 111], «**many drops of water will sink a ship**» [10, 62], «**aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer**» [13]). З іншого боку, прогностична функція здійснюється в контексті причинно-наслідкового зв'язку («**he that blows in the fire gets sparks in his eyes**», «**if you play with fire you get burned**», «**ein salziger Brunnen kann kein süß Wasser geben**» [13]). Експлікаторами прогнозування можуть слугувати й дієслова у формі теперішнього часу з одночасним використанням контрастних образів («**little drops of water make a mighty ocean**», «**kleine Loechlein machen das Schiff voll Wasser**» [13], «**you never miss the water till the well runs dry**» [12, 329], «**when the well is dry we know the worth of water**» [10, 67], «**Brunnen, die stets gebraucht werden, haben immer frisches Wasser**» [13]).

Група експліцитних засобів О. Б. Абакумової містить також застереження й попередження, які передбачають відповідні поведінкові реакції («**a small spark makes a great fire**», «**a little trickle of water is a flood to an ant**» [10, 7], «**much water goes by the mill the miller knows not of**» [10, 27], «**in the coldest flint there is hot fire**» [10, 23], «**Wasser hat keine Balken**», «**wo Rauch ist, muss auch Feuer sein**», «**wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser**» [13]).

Крім застережень та попереджень, виявлено конструкції з модальністю рекомендації, у яких використовуються як модальні дієслова («**you should know a man seven years before you can stir his fire**» [12, 111], «**wer das Feuer haben will, muss den Rauch leiden**» «**wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe**», «**wer angeln will, trübt das Wasser**» [13]), так і словосполучення з модальним значенням («**have a care of a silent dog and a still water**» [10; 21], «**wenn der Born versiegt ist, war auch ein silberner Krug nicht zu gut, das Wasser zu schöpfen**» [13]).

Імпліцитні форми вираження оцінки в досліджуваних пареміях ґрунтуються на інтерпретації асоціативно-образної основи, яка становить сутність національно-культурної конотації. Тому образ вогню з конотацією непередбачуваності, небезпечності, неконтрольованості у вислові «**a little fire burns up a great deal of corn**» [10, 6] вказує на те, що незначна на перший погляд річ (наприклад, помилка, слово, випадок тощо) іноді призводить до катастрофічних наслідків. Вислів виражає негативну оцінку поведінки, що може спричинити зображену у прислів'ї ситуацію.

Образ води у висловах «**still waters run deep**» (англ.) [12, 329] – «**stille Wasser sind tief**» (нім.) [13] не є однозначним: з одного боку, тиха вода як уособлення підступності слугує приводом для застереження, однак, з іншого – тиха вода як аналогія до стриманості мотивує функціонування прислів'я як рекомендації щодо бажаної поведінки. Поєднання образів вогню та диму стосовно взаємозв'язку причини та наслідку в пареміях «**there is no smoke without fire**» (англ.) [12, 111] – «**kein Rauch ohne Feuer**» (нім.) [13] мотивує позитивну оцінку правди та бажання її дізнатися. Англійський народний вислів «**fight fire with fire**» [12, 111] передбачає схвалення боротьби проти ворога або опонента з використанням тих самих засобів, тактик або знарядь.

Окрему групу прислів'їв формують німецькомовні конструкції «**drei Dinge ... drei Orte**», у яких немає формальних показників негативної або позитивної оцінки, але, зображаючи норму, імпліцитно засуджують девіації від неї. Серед прикладів паремій такого типу – вислови «**drei Dinge gehören an drei Orte: ins Kloster die Mönche, ins Wasser die Fische, an den Galgen die Diebe, alte wie frische**», «**drei Dinge sind gern an drei Orten: der Fisch im Wasser, der Vogel in der Luft, das brave Weib – daheim**» [13].

Щодо полюсів оцінки в німецьких та англійських прислів'ях з компонентами на позначення стихій, то цей аспект також зазнає варіацій. Паремії можуть містити як однозначну позитивну (наприклад, «**better a little fire to warm us, than a great (big)**

one to burn us» [11, 95], «Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank» [13]), так і однозначну негативну («he that blows in the fire gets sparks in his eyes» [10, 41], «if you play with fire you get burned» [12, 111]) оцінку ілюстрованих ситуацій. Проте більшість прислів'їв та приказок поєднують меліоративний та пейоративний оцінний потенціал, який реалізується в процесі комунікації, хоча потенційні оцінні значення є зрозумілими з огляду на інтерпретацію асоціативно-образного підґрунтя вислову. Наприклад, прислів'я «a small spark makes a great fire» [10, 45] одночасно може виражати як позитивну, так і негативну оцінку – залежно від тлумачення значення ключового образу. Вогонь у сприйнятті загрози, небезпеки мотивує негативну оцінку ситуації, у якій необачність або незначна похибка викликали руйнівні наслідки. Але сприймаючи вогонь як уособлення старанності, завзяття або ідеї, вислів набуває зовсім іншого значення, адже ілюструє, що малими зусиллями можна досягти великих результатів. Вибір оцінного значення в конкретній комунікативній ситуації залежить від намірів мовця, хоча потенційні оцінні значення помітні й на мовному рівні.

Підсумовуючи, слід зазначити, що прислів'я поєднують у собі як очевидні (експліцитні), так і приховані (імпліцитні) засоби вираження оцінки, оскільки містять результати узагальнення досвіду, що реалізуються у вигляді асоціативних образів. Наприклад, «in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft» [13] разом з уживанням меліоративних (die Rose) та пейоративних (rauhe Luft) кваліфікаторів, а також негативної конструкції (haucht ... keinen Duft) містить фітоморфний код культури (троянда – уособлення краси, розквіту, її аромат – втілення життєвої сили) та асоціативний образ природної стихії (повітря – подих життя, оновлення, відродження). За

допомогою цих експліцитних та імпліцитних засобів прислів'я ілюструє результат відсутності оновлення: як троянда не може видихати аромат без свіжого повітря, так і людина не може розвиватися без нового досвіду, вражень тощо. Відтак, виражаючи негативну оцінку стагнації, прислів'я «in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft» [13] одночасно (але в імпліцитній формі) виражає позитивну оцінку самовдосконалення та оновлення, що полягає в русі вперед, активності, нових враженнях, зміні виду діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, в англійських та німецьких пареміях з компонентами на позначення стихій використовуються схожі способи реалізації категорії оцінки, що обумовлюється спорідненістю мов. Серед експліцитних засобів переважають негативні синтаксичні конструкції. Менш вживаним способом є використання компаративних та некомпаративних конструкцій. Серед меліоративних та пейоративних кваліфікаторів перевага в обох мовах надається прикметникам. Серед засобів, що пов'язані з комунікативною спрямованістю народного вислову, використовується прогнозування, рекомендація та попередження (застереження). Німецька мова, проте, вирізняється використанням конструкції «drei Dinge ... drei Orte», яка не характерна для англійських паремій з компонентом на позначення стихій. Імпліцитним засобом вираження категорії оцінки в матеріалі дослідження є культурна конотація, сутність якої полягає в інтерпретації асоціативного образу вислову.

Перспектива подальшого дослідження полягає у виявленні та порівнянні цінностей, що формуються на основі оцінки, в англійських та німецьких пареміях з компонентами на позначення природних стихій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абакумова О. Б. Эксплицитные и имплицитные способы выражения оценки в пословицах (на материале русских пословиц о правде) / О. Б. Абакумова // Эксплицитное и имплицитное в языке и речи : [тезисы докладов Международной научной конференции, Минск, 10–11 мая 2017 г.]. – Минск, 2017. – С. 3–4.
2. Арешенкова О. Ю. Типи оцінок та мовні засоби їх вираження в рекламних текстах / О. Ю. Арешенкова // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 7 (2). – С. 100–109.
3. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці / І. Є. Буяр // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 11. – С. 145–149.
4. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. ... доктора філологічних наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова» / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 32 с.
5. Малярчук О. В. Засоби вербалізації категорії оцінки в сучасній англійській мові (на матеріалі політичних статей з журналу The New Yorker) / О. В. Малярчук // Нова філологія. – 2014. – № 62. – С. 192–197.
6. Николаева Т. М. Обобщённое, конкретное и неопределённое в паремии / Т. М. Николаева // Малые формы фольклора (сборник статей памяти Г. Л. Пермякова). – М. : «Восточная литература» РАН, 1995. – С. 311–324.
7. Оцінка і комунікація : [посібник для студентів і аспірантів / уклад. Г. І. Приходько]. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 168 с.
8. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета / Т. Б. Радбиль. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 328 с.
9. Толстая С. М. Категория оценки в языке и тексте / С. М. Толстая // Категория оценки и система ценностей в языке и культуре. – М. : «Индрик», 2015. – С. 11–32.
10. Book of English proverbs: including all the proverbs to be used in the Toronto World's proverb contest [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/stream/bookofenglishpro00toro#page/n1/mode/2up>.
11. Pickering D. Dictionary of proverbs / David Pickering. – London : Cassel, 1997. – 298 p.
12. Speake J. The Concise Oxford Dictionary of proverbs / Jennifer Speake. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 322 p.
13. Wander K. F. Deutsches Sprichwörter-Lexicon / Karl Friedrich Wilhelm Wander [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=Wander&mode=Vernetzung&lemid=WE00555#XWE00555.